

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА ПРИ ОПРЕДЕЛЯНЕ РАЗМЕРИТЕ НА ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ПЛАЩАНИЯ ПРИ СТАРОСТ

Жанета Емилова Ангелова

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

Катедра „Застраховане и социално дело“

e-mail: janetaa90@abv.bg

Резюме: Пенсиите за трудова дейност са представител на типичните осигурителни плащания – по своя характер те са контрибутивни, отпускат се с основното предназначение да компенсират загубен трудов доход и принципно се определят в размер, съобразен с продължителността на участие в осигуряването и с размера на осигурителния доход. Цел на разработката е да се прецени необходимостта и да се очертаят насоките за развитие на организационната рамка на пенсиите за осигурителен стаж и възраст в България въз основа на проучване на специфичните особености на социалнозащитните системи в страните от ЕС – 28; изследване на характеристиките на закрилата при старост в страните от ЕС – 28; проучване на практиката по определяне размерите на контрибутивните пенсии при старост в избрани страни от ЕС – 28 и изследване на механизма на формиране размерите на пенсиите за осигурителен стаж и възраст в България. Резултатите от работата в изпълнение на поставените научноизследователски задачи налагат извода, че желаното повишаване на равнището на пенсиите за осигурителен стаж и възраст в България изисква промени в организационния механизъм на формиране на техните размери, във връзка с което е коментиран комплексът от определящи параметри и са очертани част от насоките за възможно оптимизиране на тяхното обвързване.

Ключови думи: пенсионно осигуряване, пенсии за трудова дейност, пенсии за осигурителен стаж и възраст.

JEL: H55.

APPROACHES AND PRACTICE IN DETERMINING THE AMOUNTS OF SOCIAL INSURANCE PAYMENTS DUE TO OLD AGE

Zhaneta Emilova Angelova

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Department of Insurance and Social Security

e-mail: janetaa90@abv.bg

Abstract: Employment-based pensions are representative of the typical social insurance payments – by their nature they are contributory, granted with the main purpose to compensate for lost earnings of labour, and are generally determined in an amount consistent with the duration of participation in social insurance and the amount of social insurance income. The aim of the study is to assess the need and to outline the directions of development of the organizational framework of pensions for length of service and age in Bulgaria, based on a study of the specific features of social protection systems in EU - 28 countries; study on the characteristics of old-age protection in EU - 28 countries; study of the practice of determining the amounts contributory old-age pensions in selected EU - 28 countries, and study of the mechanism of formation of the amounts of pensions for length of service and age in Bulgaria. The results of

the work in implementation of the research tasks impose the conclusion that the desired increase of the level of pensions for length of service and age in Bulgaria requires changes in the organizational mechanism of formation of their amounts, in connection with which the set of defining parameters is commented and some of the guidelines for possible optimization of their binding are outlined.

Key words: pension insurance, employment-based pensions, pensions for length of service and age.

JEL: H55.

Въведение

Публичната част е основната част на всяка една социалнозащитна система, а старостта е най-тежкият риск и финансово-организационно предизвикателство пред функционирането на всяка една пенсионна система.

Пенсията е основното плащане, извършвано от пенсионното осигуряване, и се отличава със своите социални и икономически измерения. Социалните измерения на пенсията се свързват с нейната роля на основен или дори единствен източник на доходи за лицата след навършване на съответната възраст – колкото по-голям е нейният размер, толкова по-висок стандарт на живот след пенсиониране може да бъде поддържан. Икономическите измерения на пенсията се свързват предимно с основанията за отпускане и механизма на формиране на нейния размер.

Пенсиите за трудова дейност са представител на типичните осигурителни плащания – по своя характер те са контрибутивни, отпускат се с основното предназначение да компенсират загубен трудов доход, принципно се определят в размер, съобразен с продължителността на участие в осигуряването и с размера на осигурителния доход.

Обект на изследване в настоящата разработка са проблемите на функциониране на социалнозащитните системи в страните от ЕС – 28, а предмет – ролята на контрибутивните пенсии при старост за постигане на търсената социална сигурност.

Направен е опит за аргументиране на тезата, че социално-икономическите измерения, въплътени в равнището на зависимите контрибутивни пенсии за трудова дейност, представляват синтезиран израз на организационния механизъм на формиране на техните размери. Преценката на необходимостта от развитие на организационната рамка на пенсиите за осигурителен стаж и възраст в България е основната цел на разработката, във връзка с което се поставят и следните научноизследователски задачи:

- проучване на специфичните особености на социалнозащитните системи в страните от ЕС – 28;
- изследване на характеристиките на закрилата при старост в страните от ЕС – 28;

- проучване на практиката по определяне размерите на контрибутивните пенсии при старост в избрани страни от ЕС – 28;

- изследване на организационната рамка и очертаване на насоките за развитие на механизма на формиране размерите на пенсиите за осигурителен стаж и възраст в България.

За постигане на целта и за изпълнение на конкретните изследователски задачи са използвани традиционните методи (исторически метод, сравнителен метод, метод на анализ и синтез, метод на експертните оценки, метод на наблюдението, статистико-математически методи). Систематизирана е статистическа информация, извлечена от официални публикации на НОИ, НСИ, Евростат и др. Ретроспективното изучаване е съобразено с възможностите за постигане на съпоставимост на данните.

1. Социалната защита в страните от ЕС - 28

Популярно становище определя постигането на социална сигурност едновременно като цел на провежданата социална политика и продукт на системите за социална защита на всяко общество. Д. Димова например възприема социалната политика като дейност по регулиране на отношенията на равенство или неравенство в обществото, в т.ч. и по отношение на икономическите позиции на индивидите (Димова, 1993, стр. 7), а Б. Атанасов (Колектив, 1994, стр. 9) очертава насочеността на социалната защита към ефективното задоволяване на общественно-значимите и признати социални потребности на населението¹.

Ив. Кацаров обвързва социалната сигурност с противопоставянето на сляпата несправедливост на природата и на икономическата дейност чрез съвкупността от законово регламентирани права на определени лица да придобият определени престации при осъществяване на определени евентуалности, с петия принцип от Атлантическата харта² и с актовете на Международната организация на труда (МОТ), и по-специално Препоръка № 67 относно гарантирането на дохода от 1944 г. и Конвенция № 102 за социална сигурност (минимални стандарти) от 1952 г., (Кацаров, 1967, стр. 100).

¹ В посочената разработка социалната защита е дефинирана като съвкупност както от институционално установени и прилагани принципи, цели, задачи, дейности, форми, средства, методи и резултати, така и от социално самозащитни действия, насочени към ефективното задоволяване, при съществуващите икономически условия, на общественозначимите и признати социални (и свързаните с тях материални и духовни) потребности на населението, на отделни групи от него, на домакинствата, семействата и гражданите, които не са в състояние да ги задоволяват със собствени сили и средства.

² Атлантическата харта от 14 август 1941 г., подписана от американския президент Рузвелт и британския министър-председател Чърчил, установява виждане за света след Втората световна война. Нейният пети принцип насочва усилията към постигане на пълно сътрудничество между всички страни в икономическата област, с цел да се осигури по-високо равнище на живот, икономическо развитие и социално осигуряване (Атлантическа харта).

Според Препоръка № 67 (Рекомендация 67 об обеспечении дохода, 1944 г.) системите за гарантиране на средства за съществуване трябва да ограничават изпадането в състояние на нужда и нищета чрез възстановяване, до приемливи равнища, на дохода, загубен поради неработоспособност (вкл. и старост) или чрез предоставяне на доходи – при неспособност за платена заетост или при смърт на издържащия семейството негов член. Те, по възможност, трябва да бъдат основани на задължителното социално осигуряване, а определени категории лица (деца, инвалиди, престарели и овдовели) да имат право на плащания в установени по законов път размери.

Приетата през 1952 г. Конвенция № 102 на МОТ (Конвенция № 102 на Международната организация на труда за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г.), в практически план, конкретизира социалната сигурност. Чрез нея МОТ посочва деветте области на социалната сигурност – медицински грижи, болест, майчинство, безработица, отглеждане на деца, старост, инвалидност, смърт на издържащия семейството или домакинството негов член и трудова злополука. Описани са основните характеристики на предоставяните престации (в парична или натурална форма), като са въведени съответните минимални стандарти – размерите на паричните плащания трябва да са не по-малко от определен минимален процент (от 40 до 50 процента – в зависимост от покрития риск) от получаваните предишни трудови доходи или от доходите на неквалифициран работник. Утвърдено е и колективното финансиране на системите за социална защита – от вноски, от данъци или от вноски и данъци, като се имат предвид и възможностите на лицата с ниски доходи (Бонева, стр. 21).

През 1967 г. с Конвенция № 128 (Конвенция о пособиях по инвалидности, по старости и по случаю потери кормильца) МОТ посочва нови, завишени стандарти по отношение равнището на плащанията при инвалидност (от 40 на 50% за мъж с жена и две деца, като типичен получател), старост (от 40% на 45% за мъж с жена в пенсионна възраст) и смърт (от 40% на 45% за вдовица с две издържани деца). По-късно, през 2012 г., в изпълнение на постите ангажименти за развитие на системите за социална защита, МОТ препоръчва установяването и поддържането на национални стандарти за социална сигурност, съобразени с особеностите на социално-икономическото развитие в отделните страни (Рекомендация 202 о минимальных уровнях социальной защиты, 2012 г.) .

През 1964 г. са приети Европейски кодекс за социална сигурност (Европейски кодекс за социална сигурност, бр. 1-2, 1992 г.) и Протокол към него (Протокол към Европейския кодекс за социална сигурност, бр. 1-2, 1992 г.). Европейският Кодекс за социална сигурност е отражение на идеите и постановките, заложи в Конвенция № 102 на МОТ, а Протоколът към него въвежда завишени стандарти (като процент) за предоставяните парични плащания, възприети впоследствие от МОТ и посочени от нея като стандарт за плащанията при инвалидност, старост и смърт в Конвенция № 128 от 1967 г.

През 2017 г. е създаден Европейски стълб на социалните права (Европейски стълб на социалните права), с което се очертават основните приоритети в социалната сфера и насоките на развитие на системите за социална защита в страните от ЕС, в т.ч. и по отношение на закрилата при старост:

- гарантиране правото на пенсионираните лица на пенсия, определяна съобразно направените от тях вноски и представляваща подходящ доход (Създаване на европейски стълб на социалните права, стр. 66);

- гарантиране равни възможности за придобиване право на пенсия от мъжете и жените (Създаване на европейски стълб на социалните права, стр. 66);

- гарантиране правото на всеки възрастен човек на средства за достоен живот (Създаване на европейски стълб на социалните права, стр. 66).

2. Особености на закрилата при старост в страните от ЕС – 28

За разлика от другите социални рискове, свързани с личността, старостта се отличава с определени особености. Нейното настъпване произтича от биологическата природа на човека, то е необратимо, има обективен характер и не зависи от неговата воля. Тя не е болестно, а обичайно състояние, обусловено от развитието, измененията и изхабяването на човешкия организъм най-вече под влияние на фактора време. Процесите на изменение и изхабяване на човешкия организъм са повсеместни и остават трудно доловими за субективните възприятия до момента на настъпване на осезаема загуба на физическите и умствените сили като функция от възрастта (Георгиев & Йорданов, 2003, стр. 26-27; Йоргова, Пулова & Милева, 2011, стр. 9 и сл.).

Естественото изхабяване на човешкия организъм обуславя и влошаването на неговите функционални възможности. Намаляването на физическите сили ограничава възможностите на възрастните хора да извършват елементарните дейности по ежедневното си обслужване и тоалет, което ги прави зависими от помощта на близки и роднини. Проявяват се и се превръщат в хронични редица заболявания, което извежда като приоритет удовлетворяването на потребностите от медицинско обслужване, здравни услуги и медикаменти. Типичната за високата възраст намалена работоспособност обуславя и интензивното оттегляне на възрастните лица от активен икономически живот (Йорданов, 2014, стр. 15 - 16).

Овладеяването на негативните ефекти от настъпването на старостта е основен проблем пред функционирането на системите за социална защита във всяко общество. Като един от покритите рискове, настъпването на старостта е обвързано с навършването на определена възраст, обикновено не повече от 65 г., установена със закон и при отчитане на работоспособността на възрастните лица, а предоставяната закрила е под формата на периодични плащания, извършвани до живот (Конвенция № 102 на Международната организация на труда за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г., чл. 25 - 30).

Оповестените от Евростат данни от проведените статистически наблюдения свидетелстват за параметрите на системите за социална защита и закрилата при старост в отделните страни. През 2017³ г.:

- 87 996 от всеки 100 000 лица в страните от ЕС – 28 доживяват възраст 65 години при средна продължителност на живота 80,9 години. Общата численост на живеещите лица на възраст 65 и повече навършени години е 99 478 388 души, което представлява 19,45% от общата численост на населението (вж. Таблица 1);

Таблица 1

Брой на доживяващите 65-годишна възраст, средна продължителност на живота и брой на живеещите на възраст 65+ години в страните от ЕС – 28 през 2017 г.

Страна/общност	Брой на доживяващите възраст 65 години (от 100 000 лица)	Средна продължителност на живота	Живеещи на възраст 65 и повече навършени години (01.01.)	
			Брой	% от общата численост на населението
EU - 28 (2013-2020)	87 996	80,9	99 478 388	19,45
Белгия	BE	81,6	2 095 243	18,46
България	BG	74,8	1 472 116	20,73
Чехия	CZ	79,1	1 988 922	18,80
Дания	DK	81,1	1 095 172	19,05
Германия	DE	81,1	17 509 705	21,22
Естония	EE	78,4	254 474	19,34
Ирландия	IE	82,2	646 517	13,51
Гърция	EL	81,4	2 319 741	21,54
Испания	ES	83,4	8 822 620	18,96
Франция	FR	82,7	12 887 787	19,29
Хърватия	HR	78	814 262	19,60
Италия	IT	83,1	13 528 550	22,33
Кипър	CY	82,2	133 043	15,56
Латвия	LV	74,9	387 909	19,89
Литва	LT	75,8	550 197	19,32
Люксембург	LU	82,1	84 131	14,24
Унгария	HU	76	1 828 226	18,66
Малта	MT	82,4	86 579	18,81
Нидерландия	NL	81,8	3 159 660	18,50
Австрия	AT	81,7	1 625 517	18,53
Полша	PL	77,8	6 283 651	16,55
Португалия	PT	81,6	2 176 640	21,11
Румъния	RO	75,3	3 494 137	17,79
Словения	SI	81,2	390 426	18,90
Словакия	SK	77,3	814 659	14,99
Финландия	FI	81,7	1 149 975	20,90
Швеция	SE	82,5	1 976 857	19,78
Об. кралство	UK	81,3	11 901 672	18,08

Източник: Евростат⁴.

³ 2017 г. е последната година, за която са оповестени данни за всички разгледани показатели, имащи отношение към функционирането на системите за социална защита.

⁴ По данни от: (Sterbetafel [DEMO_MLIFETABLE_custom_40133]); (Bevölkerung am 1. Januar nach Alter und Geschlecht [DEMO_PJAN_custom_142473])

- разходите за социална защита в страните от ЕС – 28 са в размер 4 290 901,96 млн. € и представляват 27,8% от произведения Брутен вътрешен продукт, а осигурителните вноски формират 55,02% от общия размер на приходите на социалнозащитните системи (вж. Таблица 2);

Таблица 2

Разходи за социална защита и дял на приходите от осигурителни вноски в общите приходи за социална защита в страните от ЕС – 28 през 2017 г.

Страна/общност		Разходи за социална защита			Дял на осиг. вноски в общите приходи за социална защита, %
		Общо, млн. €	% от БВП	на глава от населението, €	
EU - 28 (2013-2020)		4 290 901,96	27,8	8 382,69	55,02
Белгия	BE	11 288,24	28,8	11 288,24	58,87
България	BG	1 248,76	16,9	1 248,76	56,15
Чехия	CZ	3 357,36	18,6	3 357,36	74,85
Дания	DK	16 308,24	32,2	16 308,24	18,91
Германия	DE	11 678,77	29,7	11 678,77	65,12
Естония	EE	2 889,05	16,0	2 889,05	77,01
Ирландия	IE	9 267,66	15,0	9 267,66	39,18
Гърция	EL	4 224,12	25,2	4 224,12	56,1
Испания	ES	5 842,86	23,4	5 842,86	58,25
Франция	FR	11 692,16	34,1	11 692,16	60,25
Хърватия	HR	2 564,75	21,6	2 564,75	59,99
Италия	IT	8 280,5	28,9	8 280,5	50,18
Кипър	CY	4 333,33	18,6	4 333,33	47,76
Латвия	LV	2 050,39	14,9	2 050,39	58,88
Литва	LT	2 253,5	15,1	2 253,5	75,43
Люксембург	LU	20 844,65	21,9	20 844,65	50,21
Унгария	HU	2 354,49	18,3	2 354,49	66,73
Малта	MT	3 892,06	16,1	3 892,06	36,57
Нидерландия	NL	12 627,01	29,3	12 627,01	61,06
Австрия	AT	12 359,31	29,4	12 359,31	63,39
Полша	PL	2 491,94	20,3	2 491,94	68,7
Португалия	PT	4 684,56	24,6	4 684,56	46,57
Румъния	RO	1 376,46	14,4	1 376,46	73,46
Словения	SI	4 707,66	22,6	4 707,66	69,54
Словакия	SK	2 828,91	18,2	2 828,91	70,83
Финландия	FI	12 543,06	30,6	12 543,06	45,67
Швеция	SE	13 715,29	28,8	13 715,29	47,1
Обединено кралство	UK	9 395,12	26,3	9 395,12	37,27

Източник: Евростат⁵.

⁵ По данни от: (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]); (BIP und Hauptkomponenten (Produktionswert, Ausgaben und Einkommen)); (Einnahmen nach Typen [SPR_REC_SUMT\$DEFAULTVIEW]).

- плащанията при старост, извършвани от системите за социална защита в страните от ЕС – 28, през 2017 г., са в общ размер 1 672 125,54 млн. € и представляват 38,97% от общите разходи за социална защита. 96,28% от социалните плащания при старост са в парична форма. Плащанията при старост, отпускани без подоходен тест за преценка на нуждата, представляват 95,7% от общия размер на плащанията при старост (вж. Таблица 3);

Таблица 3

Плащания от социалната защита при старост в страните от ЕС – 28 през 2017 г.

Страна/общност		Плащания от социалната защита при старост			
		Общо, млн. €	В % от общите разходи за социална защита	В парична форма (% от общия размер на плащанията при старост)	Без преценка на нуждата (% от общия размер на плащанията при старост)
EU - 28 (2013-2020)		1 672 125,54	38,97	96,28	95,7
Белгия	BE	48 559,12	37,82	90,73	97,82
България	BG	3 763	42,59	99,46	99,9
Чехия	CZ	15 182,99	42,69	95,99	100,
Дания	DK	34 516,01	36,71	85,95	44,18
Германия	DE	298 277,45	30,9	99,82	99,59
Естония	EE	1 550,43	40,74	98,74	100,
Ирландия	IE	13 639,27	30,61	97,72	92,18
Гърция	EL	23 881,26	52,57	99,99	98,98
Испания	ES	111 740,87	41,05	94,39	88,29
Франция	FR	292 524,56	37,42	96,72	98,66
Хърватия	HR	3 506,93	33,11	98,05	99,02
Италия	IT	236 742	47,23	99,27	96,91
Кипър	CY	1 763,39	47,34	98,93	97,01
Латвия	LV	1 869,61	46,95	94,93	100,
Литва	LT	2 594	40,7	96,73	99,63
Люксембург	LU	3 917,14	31,51	100,	99,87
Унгария	HU	10 073,45	43,71	94,57	99,05
Малта	MT	797,36	43,78	89,06	96,51
Нидерландия	NL	77 856	35,99	92,1	91,76
Австрия	AT	46 965,06	43,19	95,08	94,54
Полша	PL	41 387,09	43,74	99,59	100,
Португалия	PT	23 413,36	48,52	96,88	95,37
Румъния	RO	13 674,95	50,72	98,97	98,5
Словения	SI	3 969,13	40,8	98,72	99,12
Словакия	SK	6 121,67	39,78	93,26	96,67
Финландия	FI	28 808,22	41,7	88,17	100,
Швеция	SE	59 518,12	43,15	80,67	99,82
Обединено кралство	UK	265 513,1	42,78	96,99	94,79

Източник: Евростат⁶.

⁶ По данни от: (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]); (Tabellen pro Leistungen - Funktion hohes Alter [SPR_EXP_FOL\$DEFAULTVIEW]).

- пенсиите при старост, изплащани в страните от ЕС – 28 през 2017 г., са в общ размер 1 481 410 ,57 млн. € и представляват 92,02% от общия разход за социални плащания при старост. 97,28% от изплащаните пенсии при старост са отпуснати без подоходен тест за преценка на нуждата (вж. Таблица 4);

Таблица 4

Разходи за пенсии при старост в страните от ЕС – 28 през 2017 г.

Страна/общност		Пенсии при старост			
		Общо, млн. €	Отпуснати без преценка на нуждата, млн. €	В % от общите разходи за социални плащания в парична форма при старост	Отпуснати без преценка на нуждата, в % от общия разход за пенсии при старост
EU - 28 (2013-2020)		1 481 410,57	1 441 156,59	92,02	97,28
Белгия	BE	38 827,37	38 268,27	88,13	98,56
България	BG	3 257,93	3 254,15	87,05	99,88
Чехия	CZ	12 995,74	12 995,74	89,17	100,00
Дания	DK	28 009,77	10 398,85	94,42	37,13
Германия	DE	284 780,12	284 774,62	95,65	100,00
Естония	EE	1 099,56	1 099,56	71,83	100,00
Ирландия	IE	13 327,93	12 333,19	100,00	92,54
Гърция	EL	23 493,85	23 251,41	98,38	98,97
Испания	ES	93 628,33	88 348,2	88,77	94,36
Франция	FR	280 393,79	277 407,3	99,11	98,93
Хърватия	HR	2 681,73	2 681,73	77,99	100,00
Италия	IT	193 294	188 208	82,25	97,37
Кипър	CY	1 395,83	1 394,41	80,01	99,90
Латвия	LV	1 720,38	1 720,38	96,94	100,00
Литва	LT	2 251,29	2 251,29	89,72	100,00
Люксембург	LU	2 892,54	2 892,54	73,84	100,00
Унгария	HU	8 247,21	8 247,21	86,57	100,00
Малта	MT	641,65	617,05	90,35	96,17
Нидерландия	NL	71 709	71 441	100,00	99,63
Австрия	AT	40 466,2	39 978,29	90,62	98,79
Полша	PL	36 159,52	36 159,52	87,73	100,00
Португалия	PT	20 408,03	20 260,73	89,97	99,28
Румъния	RO	12 868,05	12 723,77	95,08	98,88
Словения	SI	3 270,42	3 270,42	83,47	100,00
Словакия	SK	5 332,23	5 329,39	93,40	99,95
Финландия	FI	24 036,76	24 036,76	94,63	100,00
Швеция	SE	44 977,43	44 977,43	93,68	100,00
Обединено кралство	UK	229 243,91	222 835,4	89,02	97,20

Източник: Евростат⁷.

⁷ По данни от: (Renten [SPR_EXP_PENSS\$DEFAULTVIEW]).

- общият брой на получаващите пенсия при старост лица в страните от ЕС – 28 през 2017 г. е 102 213 230 души, което представлява 19,99% от числеността на населението във всички възрастови групи и 102,75% от числеността на населението на възраст над 65 години към началото на годината (вж. Таблица 5);

Таблица 5

Брой на получаващите пенсия при старост лица в страните от ЕС – 28 през 2017 г.

Страна/общност	Средногодишен брой на получаващите пенсия лица		Дял на получаващите пенсия лица в числеността на населението към 01.01.		
	Общо	Отпусната без преценка на нуждата	Във всички възрастови групи, %	На възраст над 60 г., %	На възраст над 65 г., %
EU - 28 (2013-2020)	102 213 230	100 799 237	19,99	77,94	102,75
Белгия	BE 1 972 062	1 952 618	17,37	70,89	94,12
България	BG 1 678 222	1 673 214	23,63	85,39	114,0
Чехия	CZ 2 431 335	2 431 335	22,98	90,02	122,24
Дания	DK 1 128 273	990 431	19,63	78,62	103,02
Германия	DE 18 666 300	18 662 785	22,62	81,90	106,61
Естония	EE 219 841	219 841	16,71	65,02	86,39
Ирландия	IE 594 778	499 597	12,43	67,04	92,0
Гърция	EL 2 093 440	2 068 424	19,44	70,42	90,24
Испания	ES 6 047 778	5 765 609	13,0	52,77	68,55
Франция	FR 16 240 519	16 144 395	24,31	95,79	126,01
Хърватия	HR 653 641	653 641	15,73	58,71	80,27
Италия	IT 11 354 832	10 651 241	18,74	65,89	83,93
Кипър	CY 121 186	120 589	14,18	67,56	91,09
Латвия	LV 463 071	463 071	23,75	90,56	119,38
Литва	LT 692 947	692 947	24,33	95,79	125,95
Люксембург	LU 102 258	102 258	17,31	88,50	121,55
Унгария	HU 1 888 857	1 888 857	19,28	73,79	103,32
Малта	MT 66 864	62 068	14,53	57,64	77,23
Нидерландия	NL 3 409 850	3 409 850	19,96	80,65	107,92
Австрия	AT 1 838 492	1 838 492	20,96	86,29	113,1
Полша	PL 6 406 910	6 406 910	16,87	71,06	101,96
Португалия	PT 2 158 548	2 119 165	20,94	76,27	99,17
Румъния	RO 4 053 220	4 053 220	20,63	83,56	116,0
Словения	SI 449 575	449 575	21,76	83,73	115,15
Словакия	SK 1 081 700	1 080 371	19,9	91,57	132,78
Финландия	FI 1 262 940	1 262 940	22,95	83,00	109,82
Швеция	SE 2 108 547	2 108 547	21,1	83,04	106,66
Обединено кралство	UK 13 027 251	13 027 251	19,78	84,22	109,46

Източник: Евростат⁸.

⁸ По данни от: (Bevölkerung am 1. Januar nach Alter und Geschlecht [DEMO_PJAN_custom_142473]); (Rentenempfänger am 31. Dezember [SPR_PNS_BEN\$DEFAULTVIEW]).

- средният годишен размер на една изплащана пенсия при старост в страните от ЕС – 28 през 2017 г. е 14 493 €. При пенсиите, отпуснати без подоходен тест, той е 14 297 €, а при пенсиите, отпуснати след подоходен тест за преценка на нуждата – едва 5 507 € (вж. Таблица 6).

Таблица 6

Среден размер и равнища на изплащана пенсия при старост в страните от ЕС – 28 през 2017 г.

Страна/общност	Среден годишен размер на пенсия при старост				Равнища на изплащаните пенсии при старост в средния годишен размер на нетните трудови възнаграждения			
	Общо, €	Отпусната без преценка на нуждата, €	Отпусната след преценка на нуждата, €	Нетните трудови възнаграждения, €	Общо, %	Без преценка на нуждата, %	След преценка на нуждата, %	
EU - 28 (2013-2020)	14 493	14297	5507	23931	60,56	59,74	23,01	
Белгия	BE	19 689	19598	5025	28239	69,72	69,40	17,79
България	BG	1 941	1945	757	5133	37,82	37,89	14,74
Чехия	CZ	5 345	5345	0	10297	51,91	51,91	0,00
Дания	DK	24 825	10499	15609	35559	69,81	29,53	43,90
Германия	DE	15 256	15259	1565	29563	51,61	51,62	5,29
Естония	EE	5 002	5002	0	12233	40,89	40,89	0,00
Ирландия	IE	22 408	24686	10451	33977	65,95	72,66	30,76
Гърция	EL	11 223	11241	2089	15543	72,20	72,32	13,44
Испания	ES	15 481	15323	3211	20949	73,90	73,15	15,33
Франция	FR	17 265	17183	3847	25521	67,65	67,33	15,07
Хърватия	HR	4 103	4103	0	8872	46,24	46,24	0,00
Италия	IT	17 023	17670	5431	21139	80,53	83,59	25,69
Кипър	CY	11 518	11563	2379	20649	55,78	56,00	11,52
Латвия	LV	3 715	3715	0	7773	47,80	47,80	0,00
Литва	LT	3 249	3249	0	7898	41,14	41,14	0,00
Люксембург	LU	28 287	28287	0	41340	68,42	68,42	0,00
Унгария	HU	4 366	4366	0	8024	54,41	54,41	0,00
Малта	MT	9 596	9942	4370	17305	55,45	57,45	25,25
Нидерландия	NL	21 030	20951	0	35426	59,36	59,14	0,00
Австрия	AT	22 011	21745	4566	31083	70,81	69,96	14,69
Полша	PL	5 644	5644	0	8880	63,56	63,56	0,00
Португалия	PT	9 455	9561	3740	13041	72,50	73,31	28,68
Румъния	RO	3 175	3139	384	6050	52,48	51,89	6,35
Словения	SI	7 274	7274	0	12487	58,26	58,26	0,00
Словакия	SK	4 929	4933	2137	8885	55,48	55,52	24,05
Финландия	FI	19 032	19032	0	30806	61,78	61,78	0,00
Швеция	SE	21 331	21331	0	33923	62,88	62,88	0,00
Об. кралство	UK	17 597	17105	3263	33620	52,34	50,88	9,71

Източник: Евростат⁹.

⁹ По данни от: (Renten [SPR_EXP_PENSS\$DEFAULTVIEW]); (Rentenempfänger am 31. Dezember [SPR_PNS_BEN\$DEFAULTVIEW]); (Nettojahresverdienste [EARN_NT_NET\$DEFAULTVIEW]).

- средният годишен размер на една изплащана пенсия при старост в страните от ЕС – 28 през 2017 г. представлява 60,56% от средния годишен размер на получаваните нетни трудови възнаграждения. Това равнище при пенсиите, отпуснати без и след подоходен тест, е, съответно, 59,74% и едва 23,01% от средния годишен размер на получаваните нетни трудови възнаграждения (вж. Таблица 6).

3. Механизъм на формиране размерите на осигурителните плащания при старост в избрани страни от ЕС – 28

3.1. Организационна рамка на осигурителните плащания при старост

Пенсията е форма на периодични парични плащания, заместващи загубеното възнаграждение или доход при постоянна или продължителна неработоспособност, извършвани в рамките на изградените осигурителни системи и за сметка на ресурсите на създадените осигурителни фондове. Нейното формиране се осъществява върху основата на специфични принципи, обективно наложени от възприетия икономически модел на провежданата осигурителна защита (Павлов, 1998, стр. 217).

Принципните постановки на пенсионното осигуряване обвързват отпускането на предоставяните плащания с предварителното участие в провежданата осигурителна защита, като поставят техните размери в зависимост от размера на получаваните трудови доходи и/или направените осигурителни вноски. Това се постига чрез обвързване на определени параметри в подходяща, за целите на пенсионното осигуряване, функционална зависимост, обикновено регламентирана с разпоредбите на националните законодателства.

Механизмът на формиране размерите на пенсиите трябва да се основава на простотата, яснотата, обективността и практичността. Неговите правни норми, стандарти, условия, изисквания и зависимости трябва да бъдат ясни, конкретни, осезаеми и обясними за всяко осигурено лице, независимо от неговите интелектуално равнище и образование. Връзката между съвкупния финансов принос и определяния номинален размер трябва да бъде видима и ясно очертана, мотивирайки пазарна активност и предприемчивост. Като част от организацията на пенсиите, механизмът на формиране на техните размери трябва да бъде достатъчно адаптивен и гъвкав, с възможности за своевременно приспособяване при промени в собствеността, икономическия модел, политиката по доходите и др. (Павлов, 1998, стр. 220).

3.2. Механизъм на формиране размерите на пенсиите при старост в Германия¹⁰

Германия е страната, в която в края на XIX век е създадено класическото социално осигуряване и в немалко отношения е давана като пример за добри практики в социалната сфера. По данни на Евростат, през 2017 г. Германия е лидер по произведен брутен вътрешен продукт¹¹, по разходи за социална защита при старост и по брой на лицата, получаващи пенсии при старост.

Пенсионното осигуряване в страната е задължително, финансирано предимно от вноски и в по-малка степен от данъци, и предоставя пенсии, отпускани в размер, определян в зависимост от продължителността на участие в осигуряването и размера на направените вноски. Правото на пенсия в общия случай е обвързано с изпълнение на изискването за наличие на 5-годишен период на участие в осигуряването (в т.ч. и периоди, признати за участие в осигуряването като т.нар. заместително време – на гледане на малко дете, на неработоспособност, на изпълнение на обществени ангажменти и др.). Изискуемата възраст (за всички родени след 1963 г.) е 67 години (предстои да бъде достигната след постепенно повишаване съобразно годината на раждане на лицата през 2029 г.).

Факторите, от които зависи размерът на пенсията, са обвързани в следната функционална зависимост:

$$R = PEP \times RA \times AR,$$

където:

R – размер на пенсията;

PEP – сума от персоналните точки;

RA – определен по законодателен път коефициент за съответния вид пенсия (1,0 при пенсиите за старост);

AR – актуална стойност на 1 пенсионна точка.

Пенсионните точки на практика представляват оценка на участието на лицата в осигуряването. Те се определят за всяка година като отношение между получаваните от лицето осигурителни доходи и средните доходи за страната. Законодателят е предвидил определен брой пенсионни точки, които се признават на лицето за периоди, през които то не е участвало в осигуряването – напр. поради болест, отглеждане на малко дете, военни действия или изпълнение на обществени ангажменти и др.

Актуалната стойност на 1 пенсионна точка се определя ежегодно, към 1 юли, съобразно равнището на заплатите в страната (33,05 € за т.нар. стари и 31,89 € за т.нар. нови федерални провинции, считано от 01.07.2019 г.).

¹⁰ По информация от: (Comparative tables).

¹¹ (BIP und Hauptkomponenten (Produktionswert, Ausgaben und Einkommen)).

Средният годишен размер на една изплащана пенсия за старост през 2017 г. е 15 256 € (15 259 € при пенсиите, отпускани без подоходен тест за преценка на нуждата), което представлява 51,61% (51,62% при пенсиите, отпускани без подоходен тест) от средния годишен размер на нетните трудови възнаграждения в страната (вж. Таблица 6).

3.3. Механизъм на формиране размерите на пенсиите при старост във Франция¹²

Франция е страната, която, по данни на Евростат за 2017 г., заема трето място по произведен брутен вътрешен продукт¹³, но е лидер по дял на разходите за социална защита в него (вж. Таблица 2) и заема второ място по размер на разходите за плащания от социалната защита при старост (вж. Таблица 3).

Пенсионното осигуряване във Франция е двустепенно и основано на принципа на задължителността за всички заети лица. Двете системи се финансират с вноски на разходопокривен принцип и отпускат плащания, обвързани с размера на получаваните трудови доходи, с размера на вноските и с продължителността на участие в осигуряването. Базовата система за пенсионно осигуряване следва логиката на схемите с дефинирани плащания.

Правото на пенсия от базовата пенсионна система е обвързано с изпълнение на изискванията за участие в осигуряването през поне 1 тримесечие (зачитано при годишен доход в размер не по-малко от 150-кратния размер на часовата минимална работна заплата за страната).

Базовата пенсионноосигурителна система предвижда отпускането на пенсия в пълен размер при навършване на 62-годишна възраст (за родените след 1955 г.), ако са изпълнили изискуемия период на участие в осигуряването с продължителност, диференцирана в зависимост от годината на раждането (или принадлежността на лицето към определена социална група) – от 166 до 172 тримесечия (от 41,5 години до 43 години). При неизпълнение на изискванията за продължителност на участието в осигуряването право на пенсия се придобива при навършване на възраст, диференцирана в зависимост от годината на раждане на лицето, между 65 и 67 години.

Пълният размер на пенсията представлява 50% от средния годишен доход през избрани най-добри 25 години на участие в осигуряването (със съответната актуализация) при изпълнение на изискванията за осигурителен стаж (160 тримесечия за лица, родени преди 1949 г., 166 тримесечия за лица, родени между 1955 и 1957 г., 172 тримесечия за лица, родени след 1973 г.). За всяко недостигащо тримесечие на участие в осигуряването пенсията се редуцира с по 1,375% (за родените преди 1952 г.) и с по 1,25% за родените след тази година.

¹² По информация от: (Comparative tables).

¹³ (BIP und Hauptkomponenten (Produktionswert, Ausgaben und Einkommen)).

Допълнителната пенсионноосигурителна система изплаща пенсия при навършване на 62-годишна възраст. Нейният размер зависи от броя на натрупаните пенсионни точки и определената стойност на една пенсионна точка (към момента 1,2714 €). Броят на пенсионните точки се определя въз основа на размера на направените осигурителни вноски, по „цена“, определяна за съответната година съобразно равнището на заплатите (5,6306 € за една пенсионна точка в системата AGIRC и 16,1879 € за една пенсионна точка в системата ARRCO¹⁴).

Средният годишен размер на една изплащана пенсия за старост през 2017 г. е 17 265 € (17 183 € при пенсиите, отпускани без подоходен тест за преценка на нуждата), което представлява 67,65% (67,33% при пенсиите, отпускани без подоходен тест) от средния годишен размер на нетните трудови възнаграждения в страната (вж. Таблица 6).

3.4. Механизъм на формиране размерите на пенсиите при старост в Италия¹⁵

Италия е страната с най-голям дял на населението на възраст над 65 години в общата численост на населението и с най-високото равнище на изплащаните пенсии при старост в средния годишен размер на получаваните нетни трудови възнаграждения.

Пенсионното осигуряване в Италия е общо, задължително и разходо-покривно и предоставя плащания, определяни в зависимост от възрастта и направените вноски. За лицата, родени след 01.01.1996 г., се прилага т.нар. система с условно дефинирани вноски, а за родените преди тази дата – хибридна система (комбинация от системите с дефинирани плащания и условно дефинирани вноски).

Право на пенсия в общия случай се придобива при навършване на 67-годишна възраст, като е предвидено нейното плавно нарастване, съобразно динамиката на средната продължителност на живота, до 69 години и 9 месеца в края на 2050 г. Пенсията се изплаща в пълен размер, независимо от възрастта, при изпълнение на изискването за 42 години и 10 месеца участие в осигуряването с вноски (41 години и 10 месеца за жените).

Размерът на пенсиите, отпускани въз основа на участие в осигуряването с начало преди 01.01.1996 г. и направени вноски преди 31.12.2011 г., се определя в зависимост от размера на доходите при следната обща зависимост:

$$R = t \times n \times E,$$

където:

R – размер на пенсията;

¹⁴ По информация от: Agirc-Arrco: Towards a unified regime ((Agirc-Arrco: Towards a unified regime).

¹⁵ По информация от: (Comparative tables).

t – процентна ставка (2% за годишни доходи до горната граница на осигурителния доход в размер 47 332 €, 1,6% за частта от доходите в размер до 133% от горната граница на осигурителния доход, 1,35% за частта от доходите в размер до 166% от горната граница на осигурителния доход, 1,1% за частта от доходите в размер до 190% от горната граница на осигурителния доход и 0,9% за доходите над 190% от горната граница на осигурителния доход);

n – брой години на участие в осигуряването (не повече от 40);

E – средният доход (с корекция съобразно индекса на потребителските цени) за последните 5 години за лица с 15-годишен период на участие в осигуряването преди 31.12.1992 г. или за променлив период между последните 5 и 10 години – за лица с по-малко от 15-годишен период на участие в осигуряването преди 31.12.1992 г.

Размерът на пенсиите, отпускани въз основа на участие в осигуряването след 01.01.2012 г., се определя като произведение от общия размер на направените вноски (коригирани съобразно средното изменение на brutния вътрешен продукт през последните 5 години) и актюерски коефициент на трансформация, който варира в зависимост от възрастта и средната продължителност на живота.

Средният годишен размер на една изплащана пенсия за старост през 2017 г. е 17 023 € (17 670 € при пенсиите, отпускани без подоходен тест за преценка на нуждата), което представлява завидните 80,53% (83,59% при пенсиите, отпускани без подоходен тест) от средния годишен размер на нетните трудови възнаграждения в страната (вж. Таблица 6).

4. Механизъм на формиране размерите на пенсиите за осигурителен стаж и възраст в България

Придобиването на право на пенсия за осигурителен стаж и възраст в общия случай е регламентирано в чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване (КСО)¹⁶. Право на пенсия за осигурителен стаж и възраст през 2020 г. се придобива при навършване на възраст 61 г. и 6 м. и изпълнен осигурителен стаж 35 г. и 10 м. от жените и при навършване на възраст 64 г. и 3 м. и осигурителен стаж 38 г. и 10 м. от мъжете. Разпоредбите на КСО предвиждат плавно нарастване на изискуемите възраст и осигурителен стаж, до достигане, съответно, на възраст 65 г. за двата пола (през 2029 г. за мъжете и през 2037 г. за жените) и на осигурителен стаж 40 г. за мъжете и 37 г. за жените (през 2027 г.)¹⁷.

¹⁶ КСО. (Кодекс за социално осигуряване).

¹⁷ По данни от НОИ: (Пенсии за осигурителен стаж и възраст).

Размерите на пенсиите за осигурителен стаж и възраст, в общия случай, се определят при използване на следната зависимост:

$$\text{ПОСВ} = \text{СМОД}_{\text{стр}} \times \text{ИК}_{\text{п}} \times \text{ОС} \times 1,2\%,$$

където:

ПОСВ – размер на пенсия за осигурителен стаж и възраст;

СМОД_{стр} – средномесечен осигурителен доход за страната за 12 календарни месеца преди месеца на отпускане на пенсията (определя се по специална Методика (Методика за определяне на средномесечния осигурителен доход) и се обявява от НОИ);

ИК_п – индивидуален коефициент на пенсионера;

ОС – осигурителен стаж (в години и месеци – всяка пълна година е „оценена“ с 1,2%, а оставащият брой месеци – със съответната пропорционална част от 1,2%).

Ако лицата са придобили право на пенсия по чл. 68, ал. 1 и 2 от КСО и продължават да работят след датата на придобиване на правото, без да им е отпусната пенсия, за всяка година действителен осигурителен стаж без превръщане след тази дата процентът е 3, а от 1 януари 2012 г. – 4, и съответната пропорционална част от тези проценти за оставащите месеци осигурителен стаж (Пенсии за осигурителен стаж и възраст).

Осигурителният стаж и индивидуалният коефициент са елементите, чрез които се оценява осигурителният принос на лицата.

Осигурителният стаж се изчислява в дни, месеци и години, а след 31 декември 2004 г. – в часове, дни, месеци и години и отразява времето, през което лицата са били осигурени за инвалидност, старост и смърт и за което време са внесени или дължими осигурителни вноски (Осигурителен стаж).

Индивидуалният коефициент на пенсионера се изчислява по различен начин в зависимост от момента на отпускане на пенсията (Пенсии за осигурителен стаж и възраст):

- Когато пенсията се отпуска с начална дата до 31.12.2018 г. включително, индивидуалният коефициент се определя от дохода на лицето, върху който са внесени осигурителни вноски за периода от три последователни години от последните 15 години осигурителен стаж до 1 януари 1997 г. по избор на лицето и от дохода за периода след тази дата до пенсионирането му. За целта се определят две съотношения (между средномесечния осигурителен доход на лицето за периода до 31 декември 1996 г. и средномесечната работна заплата за страната за същия период и между средномесечния осигурителен доход на лицето за периода след 31 декември 1996 г. и средномесечния осигурителен доход за страната за същия период), осреднявани съобразно броя на месеците в периодите, за които се отнасят.

- Когато пенсията се отпуска с начална дата след 31.12.2018 г., индивидуалният коефициент се определя от дохода на лицето, върху който са

внесени осигурителни вноски за времето от 01.01.2000 г. до момента на пенсиониране. В тези случаи коефициентът се определя, като сборът на месечните съотношения между осигурителния доход на лицето и средния осигурителен доход за страната за съответния месец се раздели на сбора от съотношенията между броя на работните дни, за които се отнася осигурителният доход на лицето, и броя на работните дни през съответния месец. Така изчислен, индивидуалният коефициент не може да надхвърля средноаритметичната стойност на месечните съотношения между максималния месечен размер на осигурителния доход, определен със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за съответната година, и средния месечен осигурителен доход за страната.

За периодите, през които лицата участват в универсален пенсионен фонд, индивидуалният коефициент се редуцира съобразно съотношението, в което се намират размерите на осигурителните вноски за универсален пенсионен фонд и за фонд „Пенсии“ за лицата, родени преди 1 януари 1960 г. (Пенсии за осигурителен стаж и възраст).

Официално оповестената от НОИ статистическа информация, отнасяща се за 2019 г., потвърждава неблагоприятните оценки за равнището на предоставяните пенсии, установени въз основа на данните на Евростат за 2017 г. (представени в Таблица 6):

- общият брой на пенсионерите с пенсия за осигурителен стаж и възраст в края на 2019 г. е 1 522 661 (Статистически годишник "Пенсии" за 2019 г., стр. 15), а средно през годината е 1 526 592 (Статистически годишник "Пенсии" за 2019 г., стр. 153);

- средният индивидуален коефициент на пенсионерите с отпуснати лични първи пенсии за осигурителен стаж и възраст към края на 2019 г. е 1,296 (Статистически годишник "Пенсии" за 2019 г., стр. 96);

- средният общ осигурителен стаж на пенсионерите с отпуснати лични първи пенсии за осигурителен стаж и възраст към края на 2019 г. е 38,3 години (превърнат към стаж при условията на трета категория труд), при 34,6 години действителен стаж (Статистически годишник "Пенсии" за 2019 г., стр. 106);

- средният месечен размер на изплащаните пенсии за осигурителен стаж и възраст през 2019 г. е 407,13 лв. (Статистически годишник "Пенсии" за 2019 г., стр. 158);

- средната продължителност на получаване на една пенсия за осигурителен стаж и възраст, определена при нейното прекратяване поради смърт, е 23,4 години (Статистически годишник "Пенсии" за 2019 г., стр. 47);

- при средномесечен размер на осигурителния доход през 2019 г. 986,52 лв. (Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). Статистически справочник, стр. 34) средният месечен размер на изплащаната пенсия за осигурителен стаж и възраст (407,13 лв.) представлява 41,27% от него;

- при средномесечен размер на средната месечна работна заплата през 2019 г. 1274 лв. (Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). Статистически справочник, стр. 34) средният месечен размер на изплащаната пенсия за осигурителен стаж и възраст (407,13 лв.) представлява 31,96% от нея;

- при средномесечен размер на средната заплата през 2019 г. 1274 лв. (Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). Статистически справочник, стр. 34), общ размер на личните осигурителни вноски 13,78% (Таблица за размера на осигурителните вноски за ДОО, ДЗПО, за ЗО и за УчПФ по осигурени лица и разпределение между осигурител (осигуряващ) и осигурено лице за 2019 г.) и данъчна ставка за облагане доходите на физическите лица в размер 10% (Закон за данъците върху доходите на физическите лица, чл. 48) средномесечният размер на нетната средна работна заплата е 988,60 лв., а средният месечен размер на изплащаната пенсия за осигурителен стаж и възраст (407,13 лв.) представлява 41,18% от нея.

Заключение

Независимо от обстоятелството, че организационната рамка на предоставяните пенсии за осигурителен стаж и възраст следва принципните постановки за организация на осигурителните плащания, техните равнища едва ли могат да бъдат възприемани като задоволителни. Това насочва вниманието към механизма на формиране на техните размери и търсене на възможности за промени в него:

- чрез промени в начина на определяне на средномесечния осигурителен доход за страната за 12 календарни месеца преди месеца на отпускане на пенсията или избор на друга изходна величина за извършване на пресмятанията;

- чрез промени в начина на определяне на индивидуалния коефициент на пенсионера или избор на друг измерител на индивидуалния осигурителен принос на лицата;

- чрез промени в тежестта, давана на 1 година осигурителен стаж, или преминаване към модел с фиксирано равнище на отпусканата пенсия и диференциация съобразно персоналния осигурителен принос;

- чрез преминаване към двукомпонентен модел на определяне размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст, формиран от фиксирана база със социално предназначение, и диференцирана съобразно осигурителния принос част.

Каквито и мерки да бъдат предприети, желаното повишаване на равнището на отпусканите пенсии за осигурителен стаж и възраст изисква значителен финансов ресурс, което, на фона на съществуващите дефицити, едва ли е по силите единствено на публичната пенсионноосигурителна система на България.

Исползвани източници

Agirc-Arrco: Towards a unified regime. (н.д.). Извлечено от IPE:
<https://www.ipe.com/agirc-arrco-towards-a-unified-regime/10018646.article>

Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_exp_sum/default/table?lang=de

Bevölkerung am 1. Januar nach Alter und Geschlecht [DEMO_PJAN_custom_142473]. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN_custom_142473/default/table

BIP und Hauptkomponenten (Produktionswert, Ausgaben und Einkommen). (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/table?lang=de

Comparative tables. (н.д.). Извлечено от MISSOC:
<https://www.missoc.org/missoc-database/comparative-tables/>

Einnahmen nach Typen [SPR_REC_SUMT\$DEFAULTVIEW]. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_rec_sumt/default/table?lang=de

Nettojahresverdienste [EARN_NT_NET\$DEFAULTVIEW]. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/earn_nt_net/default/table?lang=de

Renten [SPR_EXP_PENS\$DEFAULTVIEW]. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_exp_pens/default/table?lang=de

Rentenempfänger am 31. Dezember [SPR_PNS_BEN\$DEFAULTVIEW]. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_pns_ben/default/table?lang=de

Sterbetafel [DEMO_MLIFETABLE_custom_40133]. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_MLIFETABLE_custom_40133/default/table

Tabellen pro Leistungen - Funktion hohes Alter

[SPR_EXP_FOL\$DEFAULTVIEW]. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_exp_fol/default/table?lang=de

Атлантическа харта. (н.д.). Извлечено от UNA News Bulgaria:
<https://news.unabg.org/atlanticheska-harta/>

Бонева, Д. (н.д.). *Бюлетин на НОИ, бр. 5/2008 г. Ратифицирането от България на Конвенция 102 на МОТ по.* Извлечено от НОИ:
https://www.noi.bg/images/bg/users/infomaterials/izdania/buletin/2008/5_08.pdf

Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. (2003). *Пенсионно и здравно осигуряване.* Свищов: АИ "Ценов".

Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). Статистически справочник. (н.д.). Извлечено от НОИ:
https://www.nssi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pokazатели/Demografia_2019.pdf

Димова, Д. (1993). *Социална политика и социално осигуряване.* София: Люрен.

Европейски кодекс за социална сигурност. (бр. 1-2, 1992 г.). *Евроглобус - синдикална интерпанорама*, 232 - 250.

Европейски стълб на социалните права. (н.д.). Извлечено от Европейски парламент: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0010_BG.pdf

Закон за данъците върху доходите на физическите лица. (н.д.). Извлечено от lex.bg: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135538631>

Йоргова, М., Ю. Пулова, С. Милева. (2011). *Практикум по социална работа с възрастни хора.* Велико Търново: Фабер.

Йорданов, П. (2014). Възрастта като детерминанта на размерите на пенсиите за осигурителен стаж и възраст в България. *Бизнес управление*, 15-35.

Кацаров, И. (1967). *Теория на общественото осигуряване.* Свищов.

Кодекс за социално осигуряване. (н.д.). Държавен вестник, бр. 110/17 декември 1999.

Колектив. (1994). *Социална защита на бедните, безработните и потребителите при прехода към пазарна икономика.* София: Издателство на БАН.

Конвенция № 102 на Международната организация на труда за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г. (н.д.). ДВ, бр. 54 от 2008 г.

- Конвенция о пособиях по инвалидности, по старости и по случаю потери кормильца.* (н.д.). Извлечено от МОТ:
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c128_ru.pdf
- Методика за определяне на средномесечния осигурителен доход.* (н.д.). Извлечено от НОИ:
https://www.noi.bg/images/bg/legislation/methods/Metod_SOD.pdf
- Осигурителен стаж.* (н.д.). Извлечено от НОИ:
<https://www.noi.bg/pensions/grantpensions/1855-ostaj13>
- Павлов, Н. (1998). *Социално осигуряване (организационно-управленски аспекти)*. Свищов.
- Пенсии за осигурителен стаж и възраст.* (н.д.). Извлечено от НОИ:
<https://www.noi.bg/pensions/grantpensions/1854-posv13>
- Протокол към Европейския кодекс за социална сигурност. (бр. 1-2, 1992 г.). *Евроглобус - синдикална интерпанорама*, 251 - 260.
- Рекомендация 202 о минимальных уровнях социальной защитый, 2012 г.* (н.д.). Извлечено от МОТ: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r202_ru.pdf
- Рекомендация 67 об обеспечении дохода, 1944 г.* (н.д.). Извлечено от МОТ:
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r067_ru.htm
- Статистически годишник "Пенсии" за 2019 г.* (н.д.). Извлечено от НОИ:
https://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pensii/yearbook_pensions_2019.pdf
- Създаване на европейски стълб на социалните права.* (н.д.). Извлечено от Европейска комисия: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017SC0201&from=ES>
- Таблица за размера на осигурителните вноски за ДОО, ДЗПО, за ЗО и за УчПФ по осигурени лица и разпределение между осигурител (осигуряващ) и осигурено лице за 2019 г.* (н.д.). Извлечено от НАП:
<https://nra.bg/page?sId297fsL=-1&sId297dsA=2019&id=637&textMode=0>

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЦОВ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ

ГОДИШЕН

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ

Том XIII, 2020

Книга 16

Том XIII, 2020 г.
Книга 16

Академично издателство
„ЦЕНОВ“ - Свищов

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Проф. д-р Стефан Симеонов – главен редактор
Доц. д-р Марина Николова – зам. главен редактор
Доц. д-р Красимира Славева – организационен секретар
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Петранка Мидова

Екип за техническо обслужване:

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Иванка Борисова – превод и редакция
на английски език
Янислава Александрова – технически секретар

ISSN 1313-6542

СЪДЪРЖАНИЕ

Студии

Владимир Христов Сиркаров

ЕВОЛЮЦИЯ НА ПАРИЧНИТЕ СИСТЕМИ И ИЗОСТАВЯНЕТО
НА ЗЛАТНИЯ СТАНДАРТ КАТО ФАКТОР ЗА ФИНАНСОВИТЕ КРИЗИ 5

Юлиян Сашков Бенов

СРАВНИТЕЛНА КОНСОЛИДАЦИОННА АТРАКТИВНОСТ
НА БАНКОВИЯ СЕКТОР НА СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ 25

Беатрис Венциславова Любенова

МОДЕЛИ ЗА ОЦЕНКА НА РИСКА ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ
НА СТРЕС ТЕСТОВЕ В БАНКОВИЯ СЕКТОР 54

Светла Михайлова Боянова

ПРОБЛЕМИ НА ВЪТРЕШНИЯ БАНКОВ КОНТРОЛ В БЪЛГАРИЯ 75

Ралица Емилова Христова – Маринова

ИЗСЛЕДВАНЕ ПРАКТИКИТЕ ЗА ФИНАНСОВО УПРАВЛЕНИЕ
НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ КАТО ФАКТОР ЗА ИЗГРАЖДАНЕ
НА МЕЖДУНАРОДНА БИЗНЕС МРЕЖА (ПО ПРИМЕРА
НА БЪЛГАРСКИ ФИЛИАЛИ В РУМЪНИЯ) 98

Николай Валериев Илиев

НАСОКИ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА БОНУС-МАЛУС СИСТЕМАТА
ПРИ ЗАСТРАХОВАНЕТО „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ“
НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ 124

Жанета Емилова Ангелова

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА ПРИ ОПРЕДЕЛЯНЕ РАЗМЕРИТЕ
НА ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ПЛАЩАНИЯ ПРИ СТАРОСТ 145

Dimitar Georgiev Trichkov

CUSTOMER DEMOGRAPHIC SEGMENTATION BASED
ON TELECOM BEHAVIORAL DATA 167

Мариана Монева Дауо

МАКРОПРУДЕНЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА И МЕРКИТЕ, ИЗПОЛЗВАНИ
ОТ ДЪРЖАВИТЕ – ЧЛЕНКИ НА ЕС ЗА ПОДПОМАГАНЕ
НА ИКОНОМИКИТЕ В УСЛОВИЯТА НА COVID-19 187

Димитрина Любенова Проданова

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ
НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА
НА ПОДХОДА “ЛИДЕР“ 211

Магдалена Славе Андоновска

ТРАДИЦИОННИ И ОНЛАЙН МЕДИИ И ОТНОШЕНИЕ
НА АУДИТОРИЯТА КЪМ ТЯХ 235

Статии

- Юлиан Христов Войнов**
ЕФЕКТИ ОТ ЗАМЯНАТА НА ПРОПОРЦИОНАЛНО
С ПРОГРЕСИВНО ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ 255
- Димитър Пламенов Попов**
ТЕХНОЛОГИЧНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОПТИМИЗАЦИИ
НА ВЪТРЕШНИЯ ПАЗАР НА ДЪРЖАВНИ ДЪЛГОВИ ИНСТРУМЕНТИ
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 267
- Рая Бисерова Драгоева**
КРИЗИТЕ В БАНКОВИЯ СЕКТОР – СЪЩНОСТ,
ФАКТОРИ И ЕМПИРИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ 281
- Русалин Антонов Русалинов**
ФИНАНСОВА СИГУРНОСТ: ФИРМЕНИ И БАНКОВИ ПРОЦЕДУРИ
И ПРАКТИКИ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ СРЕЩУ „ПРАНЕТО“ НА ПАРИ 301
- Марина Иванова Милинова**
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ФИНАНСИРАНЕТО НА ФИНТЕХ
КОМПАНИИТЕ ЧРЕЗ АЛТЕРНАТИВНИ СПОСОБИ 313
- Кармен Димитров Вранчев**
ВЛИЯНИЕ И ЕФЕКТИ ОТ ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ
ИНВЕСТИЦИИ ВЪРХУ ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ 328
- Вахан Ахаси Бохосян**
ПРЕЗАСТРАХОВАНЕТО КАТО СТРАТЕГИЧЕСКИ
УПРАВЛЕНСКИ КАПИТАЛОВ МЕТОД 343
- Румяна Цветанова Витнъова**
ПОДОБРЯВАНЕ НА БИЗНЕС СРЕДАТА В СТРАНИТЕ
ОТ ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ЧРЕЗ ИНТЕРВЕНЦИИ
ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ 355
- Муса Мустафа Сръкъов**
ФИНАНСОВО СТИМУЛИРАНЕ ЗА ИНОВАТИВНИ
ПОСТИЖЕНИЯ НА УЧЕНИЦИТЕ 371
- Симеон Венциславов Симеонов**
ВЛИЯНИЕ НА ФАКТОРИТЕ НА МИКРО- И МАКРОСРЕДАТА
ВЪРХУ КУЛИНАРНИЯ ТУРИЗЪМ 381
- Гент Арбнор Беголи**
УПРАВЛЕНСКИ АСПЕКТИ В РАЗВИТИЕТО
НА КУЛТУРНИТЕ ИНСТИТУЦИИ 399

Боряна Великова Симеонова ВЪПРОСИ НА СИНТЕТИЧНОТО И АНАЛИТИЧНОТО ОТЧИТАНЕ И ДОКУМЕНТИРАНЕТО НА ТЕКУЩИТЕ МАТЕРИАЛНИ АКТИВИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА С ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ	412
Станислав Иванов Шишманов ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ НА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ КАТО ОБЕКТ НА ОТЧИТАНЕ В БНБ И ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ	426
Иванка Стефанова Янкова КОНЦЕПЦИЯТА ЗА СОЦИАЛНАТА УСТОЙЧИВОСТ В КОНТЕКСТА НА СТАТИСТИЧЕСКОТО ИЗСЛЕДВАНЕ	441
Ана Борисова Иванова ФИНАНСИРАНЕ НА СИСТЕМАТА НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ В Р БЪЛГАРИЯ – СЪСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ, ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОПТИМИЗИРАНЕ	455
Биляна Диянова Дамянова ЛИЗИНГОВИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ – СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ	476
Айтен Байрям Сабри ИНДИКАТОРИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	488
Борислав Бойчев Боев АЛТЕРНАТИВНО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПЛОЩАДКА „БЕЛЕНЕ“ ЧРЕЗ ИЗГРАЖДАНЕ НА МАЛКИ МОДУЛНИ РЕАКТОРИ	498
Елена Димитрова Ташкова ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ – ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ В АГРАРНИЯ СЕКТОР	513
Росен Костадинов Коцев ИЗПЪЛНЕНИЕ И ЕФЕКТИ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ (2014 – 2020)	523
Иво Цветанов Балеvски ВЛИЯНИЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ ВЪРХУ ТУРИСТИЧЕСКИЯ БИЗНЕС В ОБЛАСТ ГАБРОВО ЗА ПЕРИОДА 2007 – 2013 ГОДИНА	535
Ивелина Маркова Йорданова КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЯТ ТУРИЗЪМ В ДЕСТИНАЦИЯ ВЕЛИКО ТЪРНОВО В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ	547
Иван Стефанов Иванов ИЗМЕНЕНИЯТА НА ПАЗАРА НА ТРУДА В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЧНА КРИЗА И ВЛИЯНИЕТО ИМ ВЪРХУ СИСТЕМАТА НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО В БЪЛГАРИЯ	563

Emre Zafer Güney WORKFORCE EFFICIENCY INCREASE FOR THE ONLINE SALES IN-STORE PICKING OPERATION	575
Александра Георгиева Ангелова ЕВРОПЕЙСКАТА ТЪРГОВСКА ПОЛИТИКА В ПОДКРЕПА НА РАЗВИВАЩИТЕ СЕ ИКОНОМИКИ	587
Пенчо Малинов Малинов КОНЦЕПТУАЛНО ЗНАЧЕНИЕ НА ИНОВАЦИЯТА И СПЕЦИФИКА НА ИНОВАЦИОННИТЕ СТРАТЕГИИ	599
Емил Христов Александров ФИНАНСОВИЯТ КОНТРОЛИНГ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА	615
Боян Димитров Вранчев УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТНИ ЕКИПИ – ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	624

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ
Студии и статии
Том XIII – 2020, книга 16

Даден за печат на 31.08.2021 г., излязъл от печат 09.09.2021 г.
Поръчка № 18780; формат 16/70/100; тираж 65

ISSN 1313-6542

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А